

ler Akademisi, Fars Dili ve Edebiyatı Akademisi, Tıp İlimleri Akademisi adlı üç birimden oluşur. İran İslâm Cumhuriyeti'nin ilim dünyasında saygın bir yer elde etmesi için ilim adamı ve araştırmacılar yetiştirmek, ilmî çalışmaları teşvik etmek, İran toplumunun teknik ve kültürel meselelerini çözmek bu kuruluşun görevleri arasındadır. Bilimler Akademisi temel, beşerî, ziraî, mühendislik ve İslâmî ilimler olmak üzere beş dalda faaliyet göstermektedir.

Akademi bir mütevellî heyeti tarafından yönetilir. Mütevellî heyeti akademî başkanını tayin etmek, başkan tarafından önerilen İran İslâm Cumhuriyeti akademî teşkilâtını, bütçeyi, harcamaları onaylamak gibi görevleri yerine getirir. Akademî teşkilâtında sırasıyla akademî yüksek başkanlığı, mütevellî heyeti, akademî başkanı, akademî başkanlık bürosu, bilim konseyine bağlı beş dal, bilim ve araştırma müşavirliğiyle bu müşavirliğe bağlı toplantı ve konferanslar bürosu, kütüphane, belge, bilgisayar ve yayım merkezleri yer alır. Akademînin asil ve fahri olmak üzere iki çeşit üyesi vardır; bunlar akademî başkanlığı tarafından önerilir ve mütevellî heyeti tarafından onaylanır. Fahri üyeler resmî toplantılara katılamazlar, ancak dışarıdan yazılı olarak görüş ve düşüncelerini bildirirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâjehâ-yı Nev ki tâ Pâyân-ı Sâl-i 1319 der Ferhengistân Pezîrûfte Şude est, Tahran 1942; Ali Asgar-ı Hikmet, *Pârsî-yi Negz*, Tahran 1951; İsâ-yı Sâdik, *Yadgâr-ı ʿÖmr*, Tahran 1959-75, II, 105 vd.; *Ferhengistân-ı Zebân-ı İran: He-def, Sâzmân, Vazîfe, Revîş-i Faʿâliyyet*, Tahran 1972; Ferîdûn Bedreay, *Güzâreşt der Bâre-i Ferhengistân-ı İran* [baskı yeri yok], 2535 ss.; A. Shakoór Ahsan, *Modern Trends in the Persian Language*, Islamabad 1976, s. 111-134; *Pîşnihâd-ı Şûmâ Çist*, Tahran 1976; Hüseyin-i Yezdânîyân, *Nevishtehâ-yı Kesrevî der Zemîne-i Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1979; Muhîr-i Tabâtabâî, "Nigehbânî-yi Zebân-ı Fârsî", *Yâgmâ*, XXIII, Tahran 1971, s. 569-575; Seyyid Rîzâ Nakîbü's-sâdât, "İslâm Cumhuriyeti Bilimler Akademisi", *Âşînâ*, sy. 1, Ankara 1995, s. 23-35; M. A. Jazayery, "Madjma' ilmi", *EP*² (Fr.), V, 1091-1095; Dihhudâ, *Lugatnâme*, XXI, 228; DMF, II, 1891.

TAHSİN YAZICI

FERHENGÂNME-i SA'DÎ

(فرهنگ نامه سعدی)

XIV. yüzyıl ediplerinden Hoca Mesud'un, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* adlı eserinden seçip tercüme ederek meydana getirdiği nasihatnâme tarzındaki eseri (bk. HOCA MESUD).

FERİD, Hâce Gulâm

(خواجہ غلام فرید)

(1845-1901)

Hindistan'da Pencâbî dilinin Sirâikî lehçesiyle şiir söyleyen sûfî şair.

30 Zilhicce 1261'de (30 Aralık 1845) Pakistan'da, babası Hâce Hudâbahş'ın Sihler'in saldırıları sırasında gittiği Sind (İndus) nehrinin doğu kıyısındaki Çaçrân'da doğdu. Hz. Ömer'in soyundan olduğu rivayet edilen büyük dedesi Mâlik b. Yahyâ Arabistan'dan gelip Sind bölgesinde yerleşmişti. Ferîd annesini ve babasını çok küçük yaşta kaybetti. Çiştîyye tarikatına mensup tanınmış bir âlim ve sûfî olan ağabeyi Hâce Gulâm Fahreddin'in yanında yetişti. Kısa bir müddet sonra kendisiyle birlikte medresede ders vermeye başladı. Ağabeyi ölünce de (1288/1871) onun yerine geçti. On sekiz yıl Rûhî sahrasında zühud ve riyâzet hayatı yaşadı ve daha sonra hacca gitti. 2 Rebîülevvel 1319'da (19 Haziran 1901) vefat etti.

Çiştîyye tarikatına mensup olan Ferîd şeriata bağlı, İslâm dışı âdet ve davranışlara şiddetle karşı çıkan bir sûfidir. Çiştîyye tarikatında da rağbet gören semâ konusunda çok titiz davranmış, kâdınların ve tarikata mensup olmayanların semâ katılmasını kesinlikle yasaklamıştır. Ferîd sohbetlerinde bile âdeti vezinli ve kafiyeli konuşacak kadar büyük bir şiir yeteneğine sahipti. Kendisinden önce Farsça, Urduca, Pencâbî, Sirâikî dillerinde şiir söyleyen şairlerin eserlerini çok iyi incelemiş, Hintçe, Urduca ve Farsça gazellerin incelik ve zenginliğinden faydalanarak Râfî adını verdiği bir edebiyat türüne yeni bir ruh, şekil ve üslup kazandırmıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd nazariyesini benimseyen ve onun etkisiyle aşkı mutlak gerçek olarak kabul eden Ferîd'in şiirlerinde aşk konusu önemli bir yer tutar.

Klasik Hint müzikisinin yanı sıra mahallî müziği de çok iyi bilen Ferîd şiirlerini bestelenmeye uygun bir tarzda söylemiş, İran, Hint, Urdu ve Sanskrit şiirinden de faydalanmıştır. Nitekim eserlerinde Farsça, Urduca ve Sanskritçe şiirlede rastlanır.

Divanı dışında Ferîd'in başlıca eserleri *Risâle-i Fevâ'id-i Ferîdiyye*, *Mekâtib-i Mecâlis*, *Menâkıb-ı Ferîd* ve *İrşâdât-ı Ferîdî*'dir. Bunların son üçü müridleri ta-

rafından derlenip yayımlanmıştır (*UDMİ*, XV, 335).

BİBLİYOGRAFYA :

Ferîd, *Dîvân* (trc. Azîzürrahman Azîz), Bahâvelpûr, ts. (Matbûa-yı Bahâvelpûr), mütercimin önsözü; Muhammed Enver Firûz, *Gevher-i Şeb-çerâğ*, Lahor 1919; R. Landau, *The Philosophy of Ibn Arabî*, London 1959; Mes'ûd Hasan Şihâb, *Hâce Gulâm Ferîd*, Bahâvelpûr 1963; Şehbâz Melik, *Şâfiyân dî Şâ'irt veç Hâce Gulâm Ferîd dâ Hîşşe, der Lalân dî pend*, Lahor 1973; Hamîdullah Şâh Hâşimî, *Hâce Gulâm Ferîd dî Şâ'irt veç Taşavvuf, der Pehl Külliyyân*, Lahor, ts. (Matbûa-yı Tâc); A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, London 1980, s. 145; Muhammed İsmâil Bhattî, "Ferîd", *UDMİ*, XV, 335-338.

A. NACİ TOKMAK

FERİD BEY

Osmanlı hattatı.

1274'te (1857) İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mustafa Ferid olup babası, Dîvân-ı Hümâyûn Muhimme Odası hulefâsından ve Şâbâniyye tarikatı şeyhlerinden Ali Necib Efendi'dir. Sıbyan mektebinden sonra hususi olarak Arapça ve Farsça okudu. Hat sanatına merakı dolayısıyla hattat Mehmed Şevki Efendi'den sülûs-nesih ve icâzet yazılarını meşketti; Mehmed Necmeddin Okyay'ın beyanına göre bir sülûs-nesih murakka'ı tertip ederek icâzet aldı. Hocasının vefatından sonra da Sâmi Efendi'den istifade etti. Şevval 1287'de (Ocak 1871) Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî'ne girip burada kırk yıl kadar süren hizmeti esnasında muhtelif rütbelerden geçerek Mühimme Kalemî müdürlüğüne kadar yükseldi. I. Meşrutîyet'in ilânından sonra kadro harici bırakıldığından emekliye ayrıldı.

Dîvân-ı Hümâyûn'da tuğra çekmesini, divanî ve celî-divanî yazılarını Sâmi Efendi'den öğrenen Ferid Bey burada ferman, berat ve menşur yazarak sanatını icra etti. 1914 yılında açılan Medresetü'l-hattâtin'de divanî, celî-divanî hat muallimi olarak vazife aldı. Son devrin tanınmış hattatlarından Mustafa Halim Özyazıcı, Ferid Bey'in burada yetiştirdiği öğrenciler arasında ilk hatırlanacak olan kişidir.

Ferid Bey, vazifesi icabı Dîvân-ı Hümâyûn'un resmî yazılarıyla daha çok uğraşmakla beraber Sâmi Efendi tarzında celî-sülûs istiflerde de başarılı olan, ancak fazla tanınmayan hat sanatkarlarından dır. Ayrıca şiirle meşgul olmuş, daha ziyade latife tarzında mizahî bazı manzumeler yazmıştır.

1920'li yılların sonlarında vefat ettiği tahmin edilen Ferid Bey'in kabrinin nerede olduğu tesbit edilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 778; "Ferid Bey (Mustafa)", *İst.A*, X, 5674.

M. UĞUR DERMAN

FERİD PAŞA, Damad

(bk. DAMAD FERİD PAŞA).

FERİD VECDİ

(فرید وجدی)

Muhammed Ferid Vecdî
(1878-1954)

Mısırlı ilim ve fikir adamı.

1878 yılında İskenderiye'de dünyaya geldi. 1875 veya 1876'da doğduğu da söylenir. İlk ve orta öğrenimini İskenderiye'de yaptı. On altı yaşında iken babasının memur olarak tayin edildiği Dimyat'a gitti. Burada yörenin seçkin âlimlerinin dinî sohbetlerine katıldı ve dinî konulara ilgi duymaya başladı. Üç yıl sonra Süveys'e geçti; kısa sürede Fransızca öğrendi. Orta öğreniminden sonra resmî öğrencilik yapmadan dinî ve içtimâî ilimlerde kendini yetistirdi. Batılılar'a İslâm dinini tanıtmak amacıyla önce Fransızca olarak yazıp ardından *el-Felsefetü'l-ı-ḥaḳḳa fî bedâ'i'îl-ekvân* adıyla Arapça'ya çevirdiği bir risâleyi genç yaşında yayımladı (1895). Aynı yıl içinde yazdığı *Taṭbîḳu'd-diyâneti'l-İslâmiyye 'alâ nevâmisi'l-medeniyye* adlı eseriyle ilim çevrelerinde tanınmaya başladı. Bir yıl sonra *el-Hayât* dergisini çıkardı. Bu sırada *el-Livâ'* ve *el-Mü'eyyed* gibi gazetelerde yazılar yazdı. 1901'de ünlü kitabı *el-Ḥadîkatü'l-fikriyye* ve Kâsım Emîn'in görüşlerine reddiye olarak *el-Mer'etü'l-müslime* adlı eserlerini yayımladı; ardından *el-İslâm fî 'aşri'l-ilm*

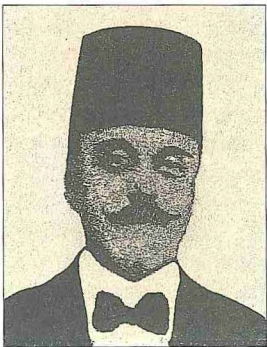
ve *Şaḳvetü'l-irfân fî tefsiri'l-Kur'ân*'ı yazdı. Ayrıca Fransızca *Larousse*'tan ve Arapça ansiklopedilerden faydalanarak *Kenzü'l-ʿulûm ve'l-luḡa*'sını hazırladı. 1905'te Kahire'ye gitti ve tasarladığı yayımları gerçekleştirebilmek için bir matbaa kurdu. Bir yıl sonra *el-Hayât* dergisini İslâmî ve felsefî bir muhteva ile yeniden yayın hayatına soktu. Abbas Mahmûd el-Akkâd ile birlikte *ed-Düstûr* gazetesini çıkardı ve bunu birkaç yıl devam ettirdi. Kısa zamanda Mısır'ın önemli bir ilim ve fikir adamı haline gelen Ferid Vecdî, Cemâleddin-i Efgânî ve Muhammed Abduh'un etkisinde kalarak yazdığı yazılarla ününü İslâm âleminde yaydı. 1918 yılında tek başına *Dâ'iretî'l-ma'ârifî'l-karnî'l-ʿişrîn* adlı meşhur ansiklopedisini tamamladı. Bundan sonra *el-Ehrâm*, *el-Mukteṭaf*, *el-Hilâl*, *el-Cihâd*, *el-Beridü'l-İslâmî* gibi gazete ve dergilerde materyalizmin tenkidine, aklın ve bilimin üstünlüğüne dair kaleme aldığı yazılarla ilim ve kültür faaliyetlerine devam etti. 1933'te önceden *Nûrü'l-İslâm* adıyla çıkarılan *Mecelletü'l-Ezher* dergisinin yöneticiliğine getirildi. 1952 yılına kadar bu görevi yürüttü. Bu devrede 500'e yakın makale yazdı. Yazılarında din ve bilimi uzlaştırmaya, İslâm düşüncesini yeniden canlandırmaya çalıştı. Hayatının son iki yılını münzevi bir şekilde geçiren Ferid Vecdî Kahire'de vefat etti.

Ferid Vecdî felsefe, kelâm ve tefsir alanındaki eserlerinin yanı sıra *el-Vecdiyyât* adlı "makâmât" türü hikâyeleriyle Arap edebiyatında da önemli bir şahsiyet kabul edilir. Bir taraftan çağdaş İslâm düşüncesini ilim ve akıl temeline dayandırmaya çalışıp yenilikçi hareketin öncüleri arasında yer alırken diğer taraftan hem genel anlamda İslâm âlemini etkisi altına alan materyalist felsefeye karşı, hem de *Fi's-Şi'ri'l-câhilî* adlı eserinde Kur'an'ın i'câzına itiraz eden Tâhâ Hüseyin ile kadının statüsünün çağdaş Batılı değer yargılarına göre belirlenmesi gerektiğini ileri süren Kâsım Emîn'e karşı Kur'an'ın üstünlüğünü ve İslâm'ın kadına bakışını savunup yozlaşmayı reddeden bir çizgi takip etmiştir. İslâm dininin evrenselliği, İslâm medeniyetinin Batı medeniyetinden üstün oluşu, ruhanî âlemin varlığı, materyalizmin çelişkileri ve ilimle din arasındaki uyum konuları üzerinde önemle duran Ferid Vecdî, İslâmiyet'in akıl ilkelerine göre anlaşılması ve âlimlerin yorumları vasıtasıyla dine yapılan ilâvelerin ayık-

lanması gerektiğini bazan aşırılığa kaçacak derecede hararetle savunmuştur. Ona göre müslümanların içine düştüğü içtimâî ve siyasî zayıflığın sebebi, ilimden uzaklaşıp atalarından aldıkları mirası aynen taklit etmekle yetinmeleri, nasları mezhepçi bir yaklaşımla te'vile tâbi tutmalarıdır. Esasen ilim öğrenmeyi emreden dinin ilimle çatışması mümkün değildir. Ne kadar ileri merhaleler katedilirse edilsin ilim insanı ruhen huzura kavuşturmada asla dinin yerini almaz (*el-İslâm*, I, 4, 29-32; II, 320-321, 331-332). Ancak gerçek din, insanın selim yaratılışına paralel evrensel ilkeler içeren ve hurafelere yer vermeyen İslâmiyet'tir. İslâm'ın farklı dillere, ırklara ve kültürlerle mensup milletlerce kabul edilmesi ve kısa zamanda dünyanın her tarafına yayılması da bunu göstermektedir.

Son devir müfessirleri arasında zikredilen Ferid Vecdî Kur'an-ı Kerim'i tefsir ederken âlimlerce üzerinde ittifak edilen mânaları tercih etmiş, nüzül sebeplerini ve nesih faktörünü dikkate almakla birlikte modern ilmin verileriyle kanıtlanamayacağı düşüncesiyle mucizelere ve âhiret konularına ilişkin âyetleri müteşâbih kabul etmiş, bazı âyetleri ilmi bir kanun zannettiği evrim teorisine uygun olarak te'vil etmiş, bu arada Dozy ve Carlayl gibi Batılı yazarların Kur'an'ın üslûbuna dair itirazlarını da reddetmeye çalışmıştır (*Muḳaddimetü'l-Muşḫafi'l-müfesser*, s. 6-7, 91-94, 133-134; Mustafa Sabri Efendi, I, 169-170; IV, 5, 410-414). Ferid Vecdî İslâm âleminde yaygın tasavvufî anlayışı da eleştirmiştir. Ona göre nitelikleri Kur'an'da ve sahih hadislerde belirtilen velî, elinden geldiğince ilâhî emirlere uymaya çalışan mümin-den ibarettir. Süfîlerin velîlik ve buna bağlı tevessül anlayışları konusunda naslarda açık bilgiler bulunmayıp bunlar İslâm'ın bünyesine sonradan dahil edilmiştir (*el-İslâm*, II, 339-346).

Ferid Vecdî'nin asıl meşhur olduğu alan kelâm ilmidir. İtikadî konularda akli deliller kullanan Ferid Vecdî, muhtemelen pozitivist ilmî atmosferin etkisiyle iman esaslarını duyu verilerine dayanan delillerle kanıtlamaya çalışmış, klasik şekliyle yetersiz bulunduğu kelâm ilminde modern ilimlere paralel olarak yenilikler yapmak istemiştir. Fikrî mücadelelerinde daha çok materyalizmin tenkidi üzerinde duran Ferid Vecdî, müslümanların mezhep taassubuyla oluşan inançlardan kurtulmadıkça itikadî ve içtimâî problemlerini çözemeyeceklerine inanmıştır.

Ferid Vecdî